כנגד "עריצות הרוב"- דמוקרטיה מהותית

למורה

הניסיון היסטורי של הידרדרות הדמוקרטיה ל"עריצות הרוב" חיזק את הרעיונות שאמורים להוות חיסון: רעיון זכויות האדם בעיקרון המגביל את הכרעת הרוב (דמוקרטיה מהותית) ורעיון הדמוקרטיה המתגוננת שאמור למנוע שימוש בכלי הדמוקרטיה בכדי להרסה. בקובץ זה ציטוטי מפתח המבטאים את חשיבות רעיון הדמוקרטיה המהותית כסכר כנגד נחשול "עריצות הרוב".
פרק זה על הדמוקרטיה בא לאחר לימוד הנושא של סרבנות וציות. נוכחנו עד כמה קשה הסרבנות ליחידים במשטרים שמידרדרים לתהומות של עוולות ופגיעה בזכויות האדם ולפיכך חשוב לא להגיע למצבים הכמעט בלתי אפשריים של סרבנות יחידים ולנסות למנוע הגעה אליהם ע"י עמידה על משמר ערכיה המהותיים של הדמוקרטיה .

לתלמידים.ות

קרא.י את הקטעים הבאים וענה.י :

מהו ההקשר ההיסטורי שבא לידי ביטוי בכל הציטוטים ,איזו התראה לאנושות נובעת מהם ומה הם הלקחים שבאים לידי ביטוי בכל ציטוט ?

"היות והתעלמות ובוז לזכויות האדם נשאו תוצאות של פעולות ברבריות שזעזעו את מצפון המין האנושי....האסיפה הכללית, מכריזה על ההצהרה הכלל עולמית הזאת של זכויות האדם....בדי שכל יחיד וכל גוף חברתי ישווה תמיד לנגד עיניו וישאף לטפח, דרך לימוד וחינוך, יחס של כבוד אל הזכויות ואל החירויות הללו, ולהבטיח באמצעים הדרגתיים, לאומיים ובינלאומיים, שההכרה בעקרונות אלה וההקפדה עליהם תהא כללית ויעילה בקרב אוכלוסי המדינות החברות ובקרב האוכלוסים שבארצות"
(ההצהרה לכל באי עולם בדבר זכויות האדם 10/12/48)

"אינני אדם דתי, אבל אני אדם מאמין. אני מאמין בדמוקרטיה. דמוקרטיה ליברלית, אם תתעקשו על מינוח מדויק. בשבילי זכויות האדם הן נורמה עליונה שאין לערער אחריה ובית התפילה שלי מלא כבוד האדם באשר הוא אדם. תבוסת הרוח באושוויץ גורמת לי לדבוק באמונתי זו ביתר שאת. אני נאחז בתקווה שאולי היא תצליח במקום שכל השאר - התורה והחוכמה, הדעת וההשכלה, האהבה והחסד, הצדק והצדקה, האלוקים הזה והאלוהים האחרת - כשלו. אני מתעקש לאחוז באמונתי בדמוקרטיה, בשאיפה שיהיה בכוחה למנוע מהאנושות לצאת שוב כה בזוזה ומרוקנת, כמעט זוחלת על גחונה, כמו שיצאה משערי מחנות הריכוז ואתרי ההשמדה ההמונית. מאחר שזאת אמונתי, אין ביטוי שמפחיד אותי יותר מאשר צמד המלים "הכל חוקי ". אם היה על האנושות ללמוד רק לקח אחד מאותה תקופת בלהות, זה הלקח: אם החוק עצמו חותר תחת עקרונות היסוד של כבוד האדם, אין הוא חלק מהשולחן ערוך של השיטה." (ד"ר יובל אלבשן ,מיטב החוק כזבו ,הארץ 7/10/11)

"הדעה שדמוקרטיה היא שלטון הרוב פשטנית, מוטעית ומסוכנת. בשנות ה-30 של המאה הקודמת נהנו אדולף היטלר ובניטו מוסוליני מתמיכתו של רוב מאסיבי. גם דיקטטורים כמו פרון, נאצר וחומייני נהנו מתמיכה מאסיבית. איש לא יטען ברצינות, שתמיכת הרוב מכשירה אותם מבחינה דמוקרטית. כבר ביוון העתיקה ידע אריסטו להבחין בין שלטון הרבים למען עצמם לשלטון הרבים למען הכלל. בהגות הליברלית של המאה ה-19 הבחינו ג'ון סטיוארט מיל ואלכסיס דה-טוקוויל בסכנה של עריצות הרוב. הרבה יותר סביר להגדיר דמוקרטיה כמשטר המכבד את זכויות המיעוטים. הכוונה היא למיעוטים מכל הסוגים - מפלגתיים, מעמדיים, חברתיים, אתניים, לאומיים ודתיים.

אם היינו מקבלים את הרוב כמרכיב מרכזי בדמוקרטיה, גרמניה הנאצית של שנות ה-30 היתה נחשבת דמוקרטית יותר מבריטניה. אם נקבל את זכויות המיעוט כמרכיב קובע, ברור היכן נהוגה דמוקרטיה והיכן שולטת דיקטטורה. הדמוקרטיה הליברלית אכן חוששת מרוב שדורס את חירויות המיעוט, ולכן היא נזקקת לשריון של חירויות הפרט, לחוקה נוקשה ולמבנה חוקתי של איזונים ובלמים.

חירויות הפרט וזכויות המיעוטים הן ליבת הדמוקרטיה - ולא שלטון הרוב. כל דמוקרטיה צריכה לכבד את זכויותיהם של הפרטים כולם, גם של אלה מהם המשתייכים למיעוטים, לחופש ביטוי ולחופש דת, לשוויון בפני החוק ולחופש להתארגנות פוליטית, לחופש תנועה בתוך המדינה ולחופש מגורים, לחופש עיתונות, לחופש הפגנה ולחופש שביתה. לכן רוב בכנסת או בציבור שתומך באפליה, בהגבלת חירויות ובחקיקה לא דמוקרטית אינו רוב דמוקרטי." (פרופ' נויברגר ,דמוקרטיה אינה שלטון הרוב, הארץ , 12.2010)

"תפקידו של כל אדם ותפקידה של כל רשות הוא להגן על הדמוקרטיה. זהו גם תפקידו של כל שופט. איננו רשאים להניח את המשך קיומה של הדמוקרטיה כדבר מובן מאליו. הטענה "זה לא יכול לקרות אצלנו" איננה נכונה; הכול יכול לקרות. אם זה קרה בגרמניה של קנט, בטהובן וגתה זה עלול לקרות בכל מקום, גם אם לא בעצמה מבעיתה כל כך. אם לא נגן על הדמוקרטיה היא לא תגן עלינו. אינני יורע אם בית המשפט העליון בתקופת ויימאר יכול היה למנוע את עלייתו של היטלר לשלטון, אבל אחד הלקחים החשובים מהשואה של עמנו הוא הצורך לבנות מסגרות חוקתיות שבכוחן להגן על הדמוקרטיה.

אחת מאותן מסגרות הוא בית משפט עליון חזק, המפעיל ביקורת שיפוטית על חוקתיותם של חוקים ועל כל פעולות המנהל. בלי ביקורת שיפוטית "כל דאלים גבר"; הכוח משתלט על המשפט, הרוב משתלט על המיעוט, הפרט עומד חדל אונים כנגד השלטון. לקחה של השואה הינו הצורך במדינה דמוקרטית חזקה המעניקה הגנה חזקה לזכויות האדם. "(א. ברק , נשיא בית המשפט העליון לשעבר. משפטים ל"ח (1)תשס"ח)

"יכולתו של האדם לצדק עושה את הדמוקרטיה לאפשרית. נטייתו של האדם לעוול עושה את הדמוקרטיה להכרחית", כתב ב–1944 ריינהולד ניבור (Niebuhr), מגדולי התיאולוגים הפרוטסטנטים ומהבולטים באנשי הרוח שפעלו בארצות הברית במאה ה–20. גם בחלוף כשמונה עשורים מלותיו שרירות ובוהקות. עדינותן ופריכותן של דמוקרטיות ליברליות גלויות היום לעיני כל. הן ניצבות בפני מבחן גדול, ייתכן שכמוהו לא היה מאז ראשית המאה הקודמת, שמציב להן פופוליזם דמגוגי ומצ'ואיסטי, הלועג לאמת והכופר בשוויון, בצדק, ביושרה ובהגינות."

מתוך מאמר של איתן בולוקן ,על הרודנות": ההיסטוריון שמזהה תהליכים של קריסת הדמוקרטיה, הארץ 6.9.2019)